

In rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

In rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

...in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam... in rebus divinis quibus in hominibus non habetur iustitiam...

FORI IVDICVM

LIBER I.

DE INSTRUMENTIS LEGALIBVS.

I. TITVLVS.

DE LEGISLATORE.

I. Quod sit artificium condendarum legum.—II. Quomodo uti debeat artifex legum.—III. Quid requirendum est in artifice legum.—IV. Qualis erit in vivendo artifex legum.—V. Qualis erit in consiliando artifex legum.—VI. Qualis erit in eloquendo artifex legum.—VII. Qualis erit in iudicando artifex legum.—VIII. Qualis in publicis, qualis in privatis erit artifex legum.—IX. Quod dare debeat legibus disciplinam artifex legum.

I.—Quod sit artificium condendarum legum.

Salutare datur in legum constitutione præconium, ad novæ operationis formam antiquorum studiis novos artus aptamus, reserantes tam virtutem formandæ legis, quam peritiam formantis artificis. Cuius artis insigne ex hoc decentius probabitur entere, si non ex coniectura trahat formam similitudinis, sed ex veritate formet speciem sanctionis. Neque syllogismorum acumine figuras imprimat disputationis, sed puris honestisque præceptis modeste statuatur articulos legis. Etenim ut ars operis huius se in hac dispensatione componat, ordo magnæ ratiocinationis exoptat. Namque quum experimenta rerum manus tenet artificis ad dispositionem formæ, frustra quæritur investigatio rationis. In improvisis certe acuta se expetit ratio indagazione cognosci. In non ignotis autem experimento faciendi se properat reserari. Latentis ergo rei quia species ignoratur, non immerito considerationis ordo requiritur; quum vero expertos usus in speculum visionis fides veritatis adducit, non iam materia formæ ratiocinationem dicti, sed operationem facti deponit. Unde nos melius mores quam eloquia ordinantes, non personam oratoris inducimus, sed rectoris iura disponimus.

II.—Quomodo uti debeat artifex legum.

Formandarum artifex legum non disceptatione debet uti, sed iure. Nec videri congruum sibi contentione legem condidisse, se ordine. Ab illo enim negotia rerum non expetunt in theatralem favorem clamorem, sed in exoptata salvatione populi legem.

III.—Quid requirendum est in artifice legum.

Tunc primo requirendum est, ut id quod indicitur, possibile credatur. Novissime ostendendum si non pro familiari compendio, sed pro utilitate populi suadeatur, ut appareat eum qui legislator existit, nullo privato commodo, sed omnium civium utilitati communimentum præsidiumque opportuna legis inducere.

IV.—Qualis erit in vivendo artifex legum.

Erit consequenter idem lator iuris ac legis mores eloquiis anteponeus, ut concio illius plus virtute personet, quam sermone. Sicque quod dixerit amplius factis quam dictis exornet, priusque promenda compleat, quam implenda depromat.

V.—Qualis erit in consiliando artifex legum.

Erit in ad inventionem Deo sibi que tantummodo conscius, consilio probis et parvis admixtus, assensu civibus popularisque communis: ut alienæ provisor salutis commodius ex universali consensu exercent gubernaculum, quam ingerat ex singulari potestate iudicium.

VI.—Qualis erit in eloquendo artifex legum.

Erit concionans eloquio clarus, sententia non dubius, evidential plenus: ut quidquid ex legali fonte prodierit, in rivulis audientium sine retardatione decurrat, totumque qui audierit ita cognoscat, ut nulla hunc difficultas dubium reddat.

VII.—Qualis erit in iudicando artifex legum.

Erit iudicans in indagando vivax, in præveniando fixus, in decernendo non anxius, in percutiendo parcus, in parcendo assiduus, in innocente vindex, in noxio temperatus, in advena sollicitus, in indigena mansuetus. Personam tanto nesciat accipere, quanto et contemnat elingere.

VIII.—Qualis in publicis, qualis in privatis erit artifex legum.

Erit quæcumque sunt publica patrio rectorus amore, quæcumque privata herili dispensaturus ex potestate; ut hunc universitas patrem, parvitas habeat dominum. Sicque diligatur in toto, timeatur in parvo, quatenus et nullus huic servire paveat, et omnes amorem eius morte compensandum exoptent.

IX.—Quod dare debeat legibus disciplinam artifex legum.

Tunc deinde sciet in hoc maxime stare gravitatis publicæ gloriam, si det ipsis legibus disciplinam. Nam quum salus tota plebium in conservando iure consistat, leges ipsas corrigere debeat antequam mores: veniunt enim ut quibuslibet in contentione leges pro arbitrio suo ferunt, induunt sibi fictam de gravitate ac pudore personam; adeo ut sit illis lex publica, inhonestas privata, sicque obtentu legum contraria legibus adoperiant, qui vigore legis obvia legibus evellere debuerunt.

II. TITVLVS.

DE LEGE.

I. Quid observabit legislator in legibus suadendis.—II. Quid sit lex.—III. Quid agit lex.—IV. Qualis erit lex.—V. Quare sit lex.—VI. Quod triumphet de hostibus lex.

I.—Quid observabit legislator in legibus suadendis.

Item in suadendis legibus erit plena causa dicendi, non ut partem orationis meditandi videatur gratia obtinere, sed desideratum perfectionis obtinuisse laborem. In earum namque formationibus non sophismata disputationis sed virtutem iuris mavult causa discriminis. Quæritur

enim illic non quid contentio dicat, sed quid actio promat, quia et excessus morum non coercendi sunt cothurno loquutionum, sed temperamento virtutum.

II. — Quid sit lex.

Lex est æmula divinitatis, antistes religionis, fons disciplinarum, artifex iuris, bonos mores inveniens atque componens, gubernaculum civitatis, iustitiæ nuncia, magistra vitæ, anima totius corporis popularis.

III. — Quid agit lex.

Lex regit omnem civitatis ordinem, omnem hominis ætatem, quæ sic feminis datur ut maribus, iuventutem complectitur et senectutem, tam prudentibus quam indoctis, tam urbanis quam rusticis fertur. Quæ summum salutis principum ac populorum culmen obtinet, et cum manifesto præclaroque præconio in modum lucidissimi solis effulget.

IV. — Qualis erit lex.

Lex erit manifesta, nec quemquam in captiore civium devocabit. Erit secundum naturam, secundum consuetudinem civitatis, loco temporisque conveniens, iusta et æquabilia præscribens, congruens, honesta et digna, utilis, nec-essaria, in qua prævidendum est ex utilitate, quæ prætenditur, an plus commodi, an plus iniquitatis oriatur, ut dinosci possit, si plus veritati prospiciat publicæ, quam religioni videatur obesse, an et si honestatem tueatur, et non cum salutis periculo arguat.

V. — Quare fit lex.

Fieri autem leges hæc ratio cogit, ut earum metu humana coerceatur improbitas, sitque tuta inter noxios innocentiū vita, atque in ipsis improbis formidato supplicio frænatur nocendi præsumptio.

VI. — Quod triumphet de hostibus rex.

His in domestica pace ita perfectis, totaque primo a Principibus, secundo a civibus, exhibe a populis, et a domo iurgiorum peste seclusa, eundem est in adversis, et obviandum hostibus potentialiter ac fidenter, tanto in externis spe fida victoriæ, quanto nihil erit quod ex internis formidari valeat, aut timeri. Pacis enim oleo, et legum vino tota plebium massa in statu salutari concreta exeret hostibus: inde invictos, unde inlæsos artus producere videntur iustis adiuta legibus tela. Eruntque viri melius æquitate quam telo muniti, ut contra hostem ante iustitiam dirigat Princeps, eam vibret spicula miles: felicior iam tunc illa Principis congressio erit, quum domestica æquitas anteibit; quia et sæviore erunt in hostium populatione mucrones, quos de domibus modestè produxerint leges. Experimentum enim naturalis est rei, ut iustitia illa confodiat hostem, quæ tutaverit civem, et externam inde perimat litem, unde suorum internam possederit pacem. Sicut ergo modestia Principum temperantia est legum, ita concordia civium victoria est hostium. Ex mansuetudine etenim Principum oboritur dispositio legum: ex dispositione legum institutio morum: ex institutione morum concordia civium: ex concordia civium triumphus hostium. Sicque bonus Princeps interna regens, et externa conquies, dum suam pacem possidet, et alienam litem abrupit, celebratur et in civibus rector, et in hostibus victor, habiturus post labentia tempora requiem sempiternam, post luteum aurum cælestè regnum, post diademam et purpuram, gloriæ coronam; quin potius ne deficit esse Rex, quoniam dum regnum terrenum relinquit, et cælestè acquirit, non erit amissis regni gloriæ, sed auxisse.

LIBER II.

DE NEGOTIIS CAUSARUM.

I. TITVLVS.

DE IUDICIIS ET IUDICATIS.

I. De tempore quo debeant leges emendatæ valere. — II. Quod tam regia potestas quam populorum universitas legum reverentiæ sit subiecta. — III. Quod nulli leges nescire liceat. — IV. Quod antea ordinare oportebit negotia Principum, postea populorum. — V. De principum cupiditate damnata, eorumque iniuriis ordinandis, et qualiter conficiendæ sunt scripturæ in nomine Principum factæ. — VI. De his qui contra Principem, vel gentem, aut patriam refugunt, vel insolentes existunt. — VII. De non criminando Principem, nec maledicendo illi. — VIII. De remotis alienarum gentium legibus. — IX. Ne excepto talem librum qualis hic qui nuper est editus, alterum quisque præsumat habere. — X. De diebus festis et feriatis in quibus non sunt negotia peragenda. — XI. Ut nulla causa a iudicibus audiat quæ legibus non tenetur. — XII. Ut terminatæ causæ nullatenus resolvantur, reliquæ vero ad libri huius seriem terminentur, adiciendi leges Principibus libertate manente. — XIII. Quod nulli liceat dirimere causas, nisi quibus aut Principis, aut consensio voluntatis potestatem dederit iudicandi. — XIV. Quales causas debeant audire iudicari, et quibus personis causas audiendas iniungant. — XV. Ut iudices tam criminales quam communes iudicent causas, Pacis autem adsertores, et sola regia potestas ordinet, et tantumdem a Rege commissa negotia iudicent. — XVI. De damnis eorum qui non accepta potestate præsumpserint iudicare. — XVII. De his qui admoniti iudicis epistola, vel sigillo ad iudicium venire contempserint. — XVIII. Si iudex interpellatum an-ire contempserit, vel utrum fraudulenter, an ignoranter iudicium promat. — XIX. Si in lex, aut per commodum, aut per rigorantiam iudicet causam. — XX. Si iudex dolo vel caliditate aut unam, aut ambas causantium partes dispendia faciat sustinere. — XXI. Quid primo iudex servare debeat, ut causam bene cognoscat. — XXII. Si cuiuscumque honoris vel ordinis iudex dicatur haberi suspectus, vel si iudex contra leges præsumat iudicium dare. — XXIII. Iudex qualiter faciat iudicium. — XXIV. De commodis atque damnis iudicis vel saionis. — XXV. Quod omnis, qui potestatem accipit iudicandi, iudicis nomine censeatur ex lege. — XXVI. Ut omne iudicium, quod post datum iustitiam a causidicis fuerit exactum habeatur invalidum. — XXVII. Ut ius-tum iudicium et definitio iusta regio metu, vel iussa a iudicibus ordinata, non valeant. — XXVIII. De data episcopis potestate distringendi iudices nequiter iudicantes. — XXIX. Ut iudex, a quocumque pulsatus, noviter se prentem reddere rationem. — XXX. De damnis iudicium aliena contingentium. — XXXI. De his qui regiam contempserint iussionem. — XXXII. Quomodo iudex pro examine caldarie causas perquirat.

I. — In nomine Domini Flavius gloriosus Ervigius Rex.

De tempore quo debeant leges emendatæ valere.

Pragma suum emendatis legibus assignantes, illud primum ordine præfationis et loco præmittimus, quia sicut legum evidentia populorum est excessibus utilis, ita sanctorum obscuritas turbat ordinem æquitatis. Nam plerumque dum quædam bene ordinata nebuloso verborum tractu consistunt, ipsa sibi repugnantiam nutriunt, dum litigantium controversias lucide non excludunt; sicque ubi debuerunt finem ferre calumniis, ibi novos contra se laqueos parant captivum. Hinc ergo diversitas causarum exoritur, hinc controversiæ litigantium generantur, hinc etiam hesitatio iudicium nascitur, ita ut in finiendis vel compescendis calumniis habere terminum nesciat, quæ utique nutantia semper adprobantur et dubia. Et ideo quia perstringi tota quæ in controversia veniunt brevi compilatione non possunt; saltem vel quæ in concione pertractanda sese gloriosis nostræ celsitudinis sensibus in-

gesserunt, ea in hoc libro specialiter corrigi, et eliminata prohibitis sententiis decrevimus ordinari; evidentiam videlicet dubiis præstantiam noxiis, clementiam mortiferis, adaptionem clausis, perfectionem cæptis imprimens institutis, quo nostri regni populos, quos una et evidens pax nostri regiminis continet, hæc deinceps institutio correctarum legum ordinandos adstringat atque retinet. Et ideo harum legum correctio, vel novellarum nostrarum sanctorum ordinata constructio, sicuti in hoc libro et ordinatis titulis posita, et subsequenti est serie adnotata, ita ab anno secundo regni nostri a duodecimo kalendas novembris in cunctis personis ac gentibus nostræ amplitudinis imperio subingatis innexum sibi a nostra gloria valorem obtineat, et inconvulso celebritatis oraculo valitura consistat. Leges sane, quas in iudiciorum excessibus nostra gloria promulgavit, ab eo tempore valituras esse decernimus, ex quo his confirmationem gloriosa serenitatis nostræ renotatione impressimus.

II. — Flavius gloriosus Rechesvinctus Rex.

Quod tam regia potestas, quam et populorum universitas legum reverentiæ sit subiecta.

Omnipotens rerum Dominus, et conditor unus providens commoda humane salutis, discere iustitiam habitatores terræ, sacræ legis sacris decenter imperavit oraculis. Et quia solius tam immense divinitatis imperiis hæc cordibus imprimuntur humanis, convenit omnium terrenorum quavis excellentissimas potestates illi colla submittere mentis, qui etiam militiae cælestis famulatur dignitas servitutis. Quapropter si obedendum est Deo, diligenda est iustitia; quæ si fuerit dilecta, erit instanter operandum in illa, quam quisque tunc verius et ardentius diligit, quum unius æquitas sententia cum proximo semetipsum adstringit. Gratanter ergo iossa cælestia amplectentes, damus modestas simul nobis et subditis leges, quibus ita et nostri culminis clementia et succedentium regum novitas adfutura, una cum regimonia nostri generali multitudine universa obedire decernitur, ac parere iubetur, ut nullis factonibus a custodia legum, quæ iniicitur subditis, sese alienam reddat cuiuslibet persona vel potentia dignitatis, quatenus subiectos ad reverentiam legis impellat necessitas principis et voluntas.

III. — Flavius Recesvinctus Rex.

Quod nulli leges nescire liceat.

Omnis scientia sana ordinabiliter dicat ignorantiam execrandam. Nam quum scriptum sit: noluit intelligere ut bene ageret; certum est, quod qui intelligere noluit, bene agere contemnit. Nullus ergo idcirco sibi extimet illicitum faciendi licere quodlibet, quia se novit legum decreta, sanctorumque nescire: nam non iusotem faciet ignorantia causa, quem noxiorum damnis implicaverit culpa.

IV. — Flavius Rescevinctus Rex.

Quod antea ordinare oportuit negotia principum, postea populorum.

Bene Deus conditor rerum disponens humani corporis formam, in sublime caput erexit, atque ex illo cunctas membrorum fibras exoriri decrevit. Unde hoc etiam a capiendis iniuriis caput vocitare percensuit, formans in illo et fulgorem luminum, ex quo prospici possent quæcumque noxia concurrissent; consituens in eo et intelligendi vigorem, per quem conexa et subdita membra vel dispositio regeret, vel providentia ordinaret. Hinc est et peritorum medicorum præcipua cura, ut ante capiti quam membris incipiant adhibere medelam. Quæ ideo non immerito ordinabiliter exerceri censeatur, quum ab artificis peritia hæc dispensari patescunt; quia si salutare caput extiterit, rationem colligit qualiter curari membra cætera possint. Nam si arcem molestia occupaverit capitis, non poterit in artus derivationes dare salutis, quas in se consumpserit iugis causa languoris. Or-

duanda ergo sunt primum negotia principum, tutanda salus defendenda vita, sicque in statu et negotiis plebium ordinatio dirigenda, ut dum salus competens prospicitur regum, fida valeant teneatur salvato populorum.

V. — Flavius gloriosus Recesvinctus Rex.

De principum cupiditate damnata, eorumque iniuriis ordinandis, et qualiter conficiendæ sunt scripturæ in nomine principum factæ.

Eminentia celsitudo terræ tunc salubris sublimia probatur a petere, quum saluti proximorum pia cernitur compassione prædesse: unde solet contingere ut plus commo-di de aliena salute conquirit, quam de propria utilitate quisque percipiat. In multis enim, quia multorum salus attenditur, maioris lucri summa percipitur. In se autem quia privati commo-di fructus appetitur, non satis est si unius beneficii præmia conamantur. Hinc et il a regendarum tantumdem salus est plebium, quæ non suis fines privata voluntate concludit, se quæ universitatis limites communi prosperitati lege defendit. Quapropter ne salutaris oratio imperialibus videatur verbis potius obtineri quam factis, de sublimitatis obtentu reclinamus ad vota supplicum tranquillæ visionis aspectum. Ut inde salutari compassio habeat commodum, unde tormæ plebium adeptæ fuerint supplicationis effectum. Quum igitur præcedentium serie temporum immo-deratio aviditas principum sese prona diffunderet in spoliis populorum, et auget et reipublicæ censum ærumna sibi subiectorum; tandem superiæ respectiois afflato nobis est divinitus inspiratum, ut quia subiectis leges reverentiæ dederamus, principum quoque excessibus retinaculum temperantiæ non rememus. Proinde sinceram mansuetudinis nostræ deliberatione, tam nobis quam cunctis noriæ nostræ successoribus adfuturis, Deo med ante, legem ponimus, decretumque divalis observantiæ promulgamus, ut nullus Regum impulsiois suæ quibuscumque motibus, aut factionibus scripturæ de quibuslibet rebus alteri debitis ita extorqueat, vel extorquendas instituat, qualiter in iuste ac nolenter debitarum sibi quisque privari possit dominio rerum. Quod si alicuius gratissima voluntate quippiam de rebus a quocumque perceperit, vel pro evidenti præstatione lucratus aliquid fuerit, in eadem scriptura patens voluntatis ac præstiti conditio annotetur, per quam aut impressio principis, aut conferentis fraus evidentissime delegatur. Et si patuerit a nolente fuisse scripturam exactam, aut respiscat improbitas principis, et evacuet quod male contraxit, aut certe post mortem eius ad eum, cui exacta est scriptura, vel ad hæredes eius rei ipsæ sine cunctatione debeant revocari. Illæ autem res, quæ seclusa omni compressionis argumentatione directo modo transierint in principis potestatem, in eius perenniter iure perdurent. Et quidquid ex rebus ipsis idem princeps ordinare voluerit, suæ potestatis arbitrio subiacebit. Verum ut omne huius negotium actionis roboret sinceritas veritatis, quum quarumcumque rerum scripturæ in Principis nomine extiterint factæ, mox testes qui in eadem scriptura subscriptores accesserint, ab his quos elegerit princeps, diligentissime perquirantur. Si non aliquod iudicium aut de impressione principis, aut de fraude scripturam facientis modo quocumque cognoverint: ac sic aut rite facta series scripturæ permaneat, aut irrita confecta vauescat. Similis quoque ordo de terris, vineis, atque familiis observetur, si sine scripturæ textu tantummodo coram testibus quolibet facta fuerit definitio. De rebus autem omnibus a tempore Chintiliani regis hucusque a principibus adquisitis, aut deinceps, si provenerit adquirendis, quæcumque forsitan princeps inordinata sive reliquit, seu reliquerit, quoniam pro regni apice probantur adquisita fuisse, ad successorem tantumdem regni decernimus pertinere: ita habita potestate, ut quidquid ex his elegerit facere, liberum habeat velle. In illis autem rebus quæ ipsi, aut de bonis parentum, aut de quorumcumque provenerint success-